

zise

Told- og Skattehistorisk Tidsskrift

Nr. 1

1997

20. årg.

Zise - Told- og Skattemhistorisk Tidsskrift er medlemsblad for Told- og Skattemhistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsens medlemmer er afdelingschef Hans K. Nielsen, København (formand), direktør, dr. phil. Henrik Becker-Christensen, Åbenrå (næstformand), funktionschef Karin Christensen, Ålborg (kasserer), fuldmægtig Gunnar Jakobsen, København (sekretær), fuldmægtig Henrik Landt, København (sekretær), fhv. direktør Kaj Elkrog, Holte, ekspeditionssekretær Aage E. Hansen, Padborg, kommitteret René Mikkelsen, København, regionschef Hans Jørgen Mortensen, Viborg og dr. phil. Mikael Venge, København (redaktør).

Medlemskab af Told- og Skattemhistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Told- og Skattemhistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø.

Kontingentet andrager 60 kr. om året for enkelte medlemmer,
500 kr. for institutioner og firmaer.

Biblioteker kan tegne abonnement for 60 kr.

Zise udkommer tre gange om året, og hvert hefte indeholder ca. 40 sider.

Bidrag til Zise bedes sendt til
Told- og Skattemhistorisk Selskab, Redaktionen
Strandgade 100, bygning K, 1401 København K.
eller til sekretæren,
fuldmægtig Gunnar Jakobsen,
Told- og Skattemhistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø.

Henry G. Petersen og hans forlovede, Ellen, i en rolig stund på Højbygård Sukkerfabrik, mens overtoldinspektør L.C. Petersen ikke var på inspektion.

Zises første nummer i dets 20. jubilæumsår er viet mindet om en af den gamle toldtats markante skikkelser, distrikts-toldchef Henry G. Petersen, der døde i 1990. Henry G. Petersen var særdeles produktiv, ikke blot på sine to arbejdsfelter – toldvæsenet og ejendomsvurderingen – men også som en yderst aktiv pensionist. Det er forklaringen på, at vi her kan bringe endnu en artikel fra hans hånd. Portrættet af den usædvanlige kontrorførende indgår ganske vist i Henry G. Petersens erindringer, men er oprin-

deligt skrevet til Zise og bringes her i en lidt anden skikkelse.

Fra kuriositeternes overdrev har jeg selv bidraget med historien om Danmarks ældste skat – hvis vi skal tro krønikeskriveren Svend Aggesen, der levede på Valdemar den Stores tid. Skatten var en tribut til det fæle tyske rige, som Svend Aggesens gode ven og kollega, Saxo, til gengæld morede sig med at gøre skatskyldigt til Danmark, da han tog fat på at give sin version af danernes bedrifter.

Mikael Venge

Danmarks ældste skat

af Mikael Venge

Toldhistoriens sagn- eller urtid var knyttet til Knud Lavards halvt legendariske skikkelse. Skattheoriens fødselsberetning går endnu længere tilbage. Vi har allerede skildret de fantasifulde skatter, som Saxo lader undertvungne folk yde Danmarks gamle sagnkonger i tribut.¹ Før Saxo havde en anden af Valdemar den Stores hirdmænd, Svend Aggesen, bidraget med den ikke mindre fantastiske historie om Danmarks første, nationale skat.

Svend Aggesens let frivole bidrag til dansk skattheorie er i virkeligheden et galant eventyr, der udspiller sig på baggrund af Dannevirkes opførelse – allerede på Svend Aggesens tid sagnomspunden.² Fra Jellingestenen kendte man Gorm den Gamle og Thyra Danebod, Valdemar den Stores tiptiptiptipoldeforældre, som regerede over 200 år tidligere. I følge Svend Aggesen levede dette ægtepar vel i gensidig respekt, men ægtefællerne førte hver sit liv. Med et moderne udtryk var samlivet ophørt – en vigtig omstændighed, som garderer forfatteren mod anklager for at have antastet den danske dronnings dyd. Dristigere er historien heller ikke.

Gorm med tilnavnet den Dvaske skildres som en primitiv natur, kun optaget af svirelag, frådseri og andre nydelser. Thyra forsvarer ham dog kærligt overbærende med, at han trods alt er »runden af kongers æt«. Selv fremstilles hun som Danmarks virkelige regent, myndig og effektiv. Eller som hun forklarer nogle tyske gesandter: »Hele riget adlyder mine vink!«

Her halter logikken lidt. Det forudsættes nemlig, at Danmark ved historiens begyndelse var gjort skatskyldigt af den tyske kejser, Otto I (936-973), hvilket begrundes af Svend Aggesen med Gorms »dvaskhed«, hans manglende herskeregenskaber, som Thyras indsats ellers skulle have opvejet. Historien skal dog næppe tages for bogstaveligt. Betragtet som fabel bliver den fuldt forståelig. Svend Aggesen viser, hvorledes Thyra ved en blanding af kvindelist og statsmandskløgt frigjorde Danmark fra den nationale ydmygelse, skatskyldigheden til kejseren.

Helt i eventyrets ånd sættes intrigen i gang af et erotisk motiv. Locket af rygtet om Thyras skønhed – »rose parret med lilje havde malet purpurfarvens skær på hendes kinder«- instruerer kejseren sine gesandter, der skulle opkræve skatten, om diskret at tilbyde hende ægteskab og ophøjelse til kejserinde.

Thyra modtager på skrømt tilbudet, men stiller dog en betingelse. For at tage det alvorlige skridt at forlade sin mand og bryde ud af sit ægteskab forlanger hun en stor sum penge. Beløbet skulle anvendes som en art moralsk bestikkelse – »til at stoppe munden på de folk i riget af begge køn, der ville laste hende«, hedder det. Udover bestikkelsen af sladdertasker

kan man tænke på slægtninge, der ville blive berørt af, at dronningen forlod sin post, men denne tolkning er nok for bastant. Vi er i eventyrets verden, og Thyras betingelse tjener simpelthen rent episk det formål at få den forsmædelige tribut ind i billedet. Hun foreslår nemlig, at den store sum penge bringes til veje ved, at kejseren eftergav skatten i tre år, hvilket han med en forbavsende langmodighed gik med til. Dog forlangte han til gengæld, at Thyra stillede gidsler, og 12 sønner af »de mest ædelbårne stormænd« bliver sendt til Tyskland.

Scenen er nu gjort klar til Dannevirkes opførelse. Thyra samlede alle mænd i riget, kun spæde og gamle undtaget, for at opføre det store forsvarsværk. Skattepengene, som hun altså beholdt, anvendte hun til at støtte dem, »der trykkes af mangel på formue«, altså en traditionel, kongelig veldædighed, som vel skal stille Thyra i et sympatisk lys. Den aristokratiske Svend Aggesen kan tydeligt ikke forestille sig nogen anden årsag til armod, end at ens formue var for lille.

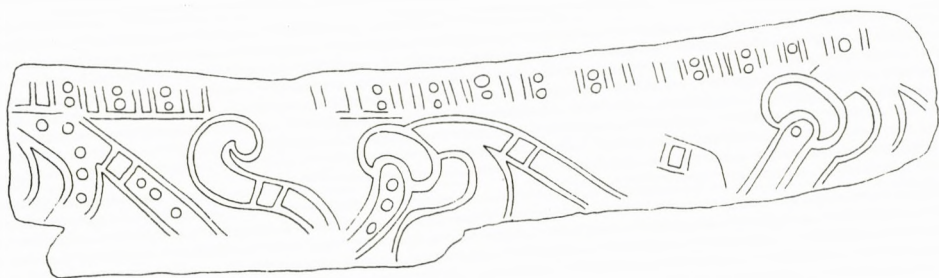
Da de tre år er gået, er Dannevirke fuldendt. Thyra kaster nu masken og afviser brysk sin bejler. Hun ytrede i den anledning nogle rosende ord om sin ægtemage, der vel rangerede lavere end kejseren »i magtens storhed«, men ikke stod tilbage for ham i kongelig byrd. Den stolte hævdelser af det danske kongehus' rang afspejler vel dynastipolitikken på Svend Aggesens egen tid, hvor Valdemar den Store forgæves havde forsøgt at bortgifte et par døtre til to kejsersønner.

Historien slutter meget passende med, at Thyra opsiges skattepligten, mens kejseren reagerer ved at henrette gidslerne. Rimeligt nok i Svend Aggesens udlæg-

ning, og – følger han beroligende til – det havde Thyra allerede forudset, »thi hun anså for bedre at frikøbe hele riget for trældom ved nogle få menneskers død end at trælle sig til døde for udlændinge!« Hævdelsen af Danmarks selvstændighed overfor det tyske rige – også på Valdemarstiden et ømtåleligt spørgsmål – gik frem for alt.

Heldigvis er hele historien opspind. Det er karakteristisk, at den heller ikke fandt nåde for Saxos øjne. Saxo, Svend Aggesens kontubernal, meddeler blot nøgternt, at Thyra opførte Dannevirke som værn mod rigets fjender.³ Derimod ville han ikke give afkald på den erotiske spænding, der knyttede sig til Thyra-skikkelsen, om end han forvandlede Svend Aggesens galante eventyr til en mere robust affære. I Saxos version er det ikke den tyske kejser, men Thyras egen brudgom, Gorm, der spændes på pinebænken, og ventetiden udgør ikke tre år, men tre nætter, som Gorm må tilbringe med sit dragne sværd lagt imellem sig og sin brud. Historien ender her lykkeligt, idet Thyra sluttelig i denne udgave »undte sin husbond den gammen at favne hende, som han lystede«.

Med virkelighedens Thyra Danebod har disse tegn eller myter selvsagt intet at skaffe. De afspejler alene stemningen på Valdemarstiden, hvor opførelsen af teglstensmuren gennem det meste af Valdemar den Stores regeringstid havde rettet opmærksomheden mod det flere sekler gamle forsvarsværk og dets historiske oprindelse. Når den romantiske myte om Thyra Danebod som bygherre opstod, skyldtes det formentlig indskriften på den ældre Jellingesten, hvor Gorm mindedes sin hustru som den, der bødede

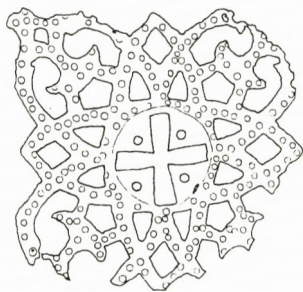
Danmark – »Tanmarkar but«. Udtrykket virker unægteligt påfaldende, selv om moderne sprogforskere mener, at det blot betyder Danmarks pryd.

Svend Aggesens fantasifulde skildring rummer imidlertid et træk, der er interessant set fra et skatthehistorisk synspunkt. Som begrundelse for, at Thyra kunne tvangsudskrive mænd fra hele riget til at opføre Dannevirke, angiver han, at samtlige indbyggere, rige som fattige, dengang arbejdede som hoveripligtige bønder på dronningens marker. »Thi i hine tider besad vore konger al jord i kongeriget med herskabs ret«, hedder det. Det har været foreslået, at bemærkningen sigtede til en erobring, der skulle have ført til et generelt skattepålæg.⁴ Unægteligt en effektiv start på dansk skatthehistorie, hvis det kunne bevises. Meningen er dog sikkert blot at forsyne Valdemarerens stærke kongemagt med en historisk hjemmel. Men i det mindste kan vi konstatere, at skatteudskrivning ligesom tvangsarbejde for Svend Aggesen er historiske realiteter.

Det er forståeligt, at der gik frasagn om Dannevirke. I virkeligheden blev den 10 km lange jordvold i følge dendrokronologerne opført et helt århundrede før,

Gorm og Thyra regerede – i 737-738. Et umiskendeligt vidnesbyrd om en stærk centralmagt, der kunne kræve arbejdspræstationer af bønderne. Enorme mængder af jord og græstørv skulle transporteres, 30.000 egetræer fældes og hugges til palisader. Den historiske situation, der førte til opførelsen, kender vi ikke, men Svend Aggesens gæt på en dansk-tysk spænding virker plausibelt.

Hele den tidsalder, Svend Aggesen og Saxo levede i, prægedes af de tyske krav om overhøjhed. Der var næppe tale om skatskyldighed, men om en politisk underkastelse, der på længere sigt kunne blive farlig for Danmarks selvstændighed. Valdemar den Stores fader, Knud Lavard, havde været tysk vasal, hans banemand, Magnus, skyndte sig at bøje knæ for kejseren i 1134 – med det fatale resultat, at ærkebiskop Asser i Lund »svajede som et siv for vinden« og kastede sit lod hos Erik Emune. Men både Erik Emunes søn, Svend, og Magnus' søn, Knud, underkastede sig atter i Merseburg i 1152, og så sent som i 1162 aflagde Valdemar den Store lensed til kejser Frederik Barbarossa. Først teglstensmuren gav kongen og hans rådgivere mod til at frigøre sig, som det skete for

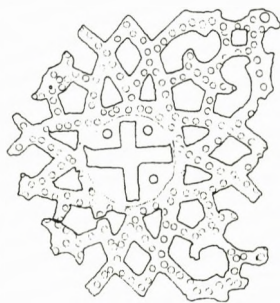
Thyra Danebod i Svend Aggesens legendariske skildring.

Inden vi forlader eventyrets verden, melder eftertanken og det gustne overlæg sig. Rummer legenden alligevel et mikroskopisk, autentisk træk? Går vi over til kendsgerningerne, viser det sig, at den første, spinkle antydning af et dansk skattevæsen ironisk nok skyldes et brev udstedt i 965 af Thyras postulerede bejler, kejser Otto.⁵ I brevet fritager han kirkerne i Slesvig, Ribe og Århus for »enhver skat eller tjenesteydelse« og for alle krav »fra vore grever eller skattefogeder«. I 965 var dronning Thyra for længst død, og kejser Otto havde i virkeligheden ægtet Adelheid, enke efter kong Lothar af Italien. Brevet fra 965 befinder sig ikke meget nærmere de historiske realiteter. Det stammer fra et tidspunkt, da kejseren støttede den kristne mission, som ærkebiskoppen af Bremen iværksatte. Det betyder ikke, at Otto I udøvede et reelt herredømme over dansk territorium, endsige at kejserens skattefogeder opkrævede skat i Danmark.

Trods alt noterer vi os, at tanken om en kejserlig beskatning som den, der optræder i Svend Aggesens vidtløftige Thyra-legende, slet ikke er så fjern.

Ægteskabet med dronningen af nabostaten heller ikke. Tør vi tilføje, at den mægtige, tyske kejser på Svend Aggesens egen tid, Frederik Barbarossa, faktisk forskød sin gemalinde, en anden Adelheid, for i stedet at ægte Beatrice, arvingen til frigrevskabet Burgund, det senere Franche-Comté?

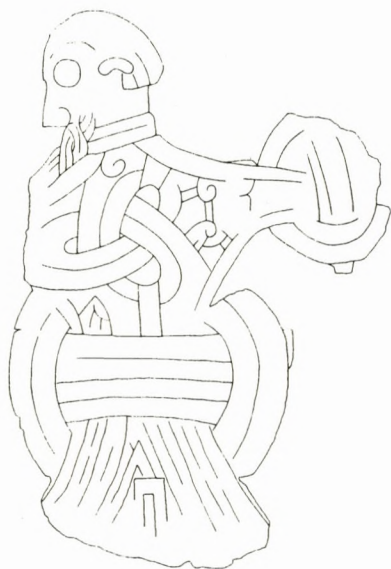
Kejserinde Adelheids påståede utroskab, der blev angivet som årsag til skilsmissen, og kejserens nye ægteskab har utvivlsomt været almindeligt samtaleemne i danske hofcirkler. For at aflægge lenseden måtte Valdemar den Store indfinde sig på Beatrices slot i Dôle ved floden Doubs, en biflod til Saone, som kejser Frederik netop havde taget i besiddelse. Rejsen er udførligt beskrevet af Saxo, som ganske vist gør alt for at sløre dens virkelige formål, men den galante affære, Svend Aggesen skildrede, er altså næppe forekommet samtiden helt utænkelig.

Fund fra Gorm og Thyras gravkammer i Jelling. Efter Knud J. Krogh: Gåden om Kong Gorms Grav. Poul Kristensens Forlag 1993.

Noter

- 1 M. Venge: *Sagnskatter hos Saxo*. Zise 1994 s. 96-107.
- 2 M.C. Gertz: *Sven Aggesøns historiske Skrifter*. Kbh. 1916-1917 s. 47-55.
- 3 Saxo Grammaticus, oversat af F. Winkel Horn. Kbh. 1898 I s. 387.
- 4 P.J. Jørgensen: *Dansk Retshistorie*. Kbh. 1947 s. 266-267.
- 5 *Danmarks Riges Breve 1, I*. Kbh. 1975 s. 110-111. Jf. A.E. Christensen: *Vikingetidens Danmark*. Kbh. 1969 s. 231.

Espergærdes afsked

Portræt af en kontrollørende

af Henry G. Petersen (1910-1990)
med et bidrag af Kaj Nielsen

De såkaldte kontrollørende var ikke tjenestemænd. De blev i et antal af godt en snes og i en moden alder ansat i løbet af 1920'erne, da udbygningen af systemet af indenlandske forbrugsafgifter skabte en akut personalemangel, navnlig i toldvæsenet i København. De blev alle ansat i Inspektoratet for Tobaksbeskatningen, idet Inspektoratet for Øl- og Spiritusbeskatningen endnu på den tid alene varetog produktionskontrollen med øl, spiritus og indenlandsk frugtvin og praktisk talt udelukkende var bemandet med civilingeniører.

De kontrollørende kom oftest fra erhvervslivet med en baggrund, der sammen med den fornødne instruktion gjorde dem egnede til visse kontrolopgaver, især revisionen af virksomhedernes afgiftsregnskaber, den regnskabsmæssige kontrol med afgiftens indbetaling og registreringen af virksomhederne. De kontrollørende, der undertiden også deltog i den udgående kontrol, fortsatte faktisk med at eksistere, indtil de afgik ved døden eller faldt for den aldersgrænse, der gjaldt for tjenestemænd. Som bekendt herskede der i mange år blandt det faguddannede personale en vis tilbageholdenhed overfor de nye kontrolopgaver, som forbrugsbeskatningen havde pålagt toldvæsenet.

Espergærde, alias kontrollørende Christian Petersen, havde fået sit nom de guerre, fordi han oprindeligt kom fra

Espergærde, hvor han var blevet arbejdsløs, da det handelshus, han var ansat i, gik neden om og hjem, som så mange virksomheder gjorde det i 20'erne. Det overgik også min egen første arbejdsplads, Den Danske Andelsbank. Det var altså en tilfældighed, der i en vanskelig tid skaffede Espergærde midlertidig ansættelse i toldvæsenet, men det var ikke tilfældigt, at han gennem mere end 25 år knyttedes fastere til denne gerning end manganen tjenestemand. Han var nemlig, viste det sig, en ener, hvis hele færd var bemærkelsesværdig og forbilledlig.

Gennem det meste af sin tjenestetid residerede Espergærde i restaurationskontrollen i »det store kontor« på 1. sal i Frederiksholms Kanal, hvor der endvidere sad en toldassistent (det var for resten på det tidspunkt, denne historie udspiller sig, C.A. Nielsen, den senere tolddirektør), en overtoldbetjent (Hjalmar Rokbøl), endnu en kontrollørende (K.E. Glæsel) samt frøken E.M. Bülow.

Her holdt Espergærde styr på arkiver og kartoteker over de registrerede stærke drikke-virksomheder, detailhandlere og restauratører, fra 1946 kun restauratører. Han udfærdigede i hånden alle måneds- og kvartalsfortegnelser, der krævedes til kontrollen med indbetalingerne, han sørgede for udsendelse af angivelsesblanketter og giroindbetalingskort. Sammen med frøken Bülow fremstillede han de tusinder af girohæfter, der udsendtes hvert kvartal til indbetaling af detailafgifter, og som skulle forsynes med navne og adresser ved hjælp af en gammel, fod

Fra afskedsfesten for Espergærde ses i midten festens genstand, kontrolførende Christian Petersen med fru Gerda ved sin side. Th Bregnbak og yderst frk. Bülow. Tv overtoldinspektør Kroman og yderst i skjorteærmer artiklens forfatter, Henry G. Petersen. Bag ham står overtoldbetjent Rokbøl i mørkt tøj. Henry G. Petersens medforfatter, Kaj Nielsen, som aftenen gav den uventede oplevelse at lege »Palle alene i verden« på Christiansborg slot, ses munter lige over Espergærde med en ukendt dame om halsen. Mellem hende og endnu en ukendt ungmø titter den unge toldassistent, senere tolddirektør C.A. Nielsen, frem. Yderst tv rager kontrolførende H.E. Glæsel op, nr. 4 er redaktør Herforth Hansen fulgt af Niels Kjærbo. Nr. 4 fh er »toldtegneren« P.U.T. Nielsen.

betjent adresseringsmaskine. Han var noget af en bogbinder og udførte også, sirligt og akkurat, mange andre ting og sager, der skulle bruges i inspektoratets forskellige afdelinger og undertiden i andre inspektorater.

Espergærde, født den 5. april 1882 og første gang ansat som kontrolførende den 1. maj 1927, var en pæn mand, høj og rank af skikkelse, spændstig, nydelig hovedfacon, lidt tyndhåret, men med en flot og velplejet moustache og smukke øjne, der blev endnu mere livfulde bag de runde briller. Han var en smule forfængelig, altid elegant i tøj, hvad enten han sad i skjorteærmer på kontoret eller færdedes på gaden iført jakke, hat, handsker og stok, men sjældent overtøj. Han var hjemmeværnsmand, og ingen kunne se på ham, at han nærmede sig de 70.

Når han ved vore små sammenkomster rejste sig og holdt en lille, velformuleret tale, kunne han både i ordvalg og positur minde om en præst. Det er forklaringen på, at toldtegneren P.U.T. Nielsen forevigede Espergærde som en præst i ornat. Shagpipen betød meget for ham, men han kunne også godt lide en stor cigar.

Espergærde var i besiddelse af en usædvanlig arbejdsevne, og når vi andre mødte til tjeneste ved otte-tiden om morgenen, havde Espergærde allerede været i gang henvend en times tid. Han morakede ikke i dette udtryks odiøse betydning. Han elskede bare sit arbejde og udførte det ud fra en for ham ganske naturlig pligtfølelse. Jeg tror, at han inderst inde var lidt stolt af, at ingen nogensinde behøvede at kontrollere hans arbejde. I øvrigt var han beskedenheden selv, hvad han med sine rige evner ikke havde nogen grund til at være.

Med sit gennemført ægte og venlige væsen vandt Espergærde alle for sig, lige fra chefen til de yngste medarbejdere, overfor hvem han førte sig frem med faderlig myndighed. Denne myreflittige slider og gentleman var med andre ord uhyre populær og afholdt i hele inspektoratet. Jeg fik personligt et nært forhold til Espergærde, som kom til at betyde noget særligt for mig. Han forærede mig en gang »Den nye Salmonsens«, et stort 1-binds leksikon, der udkom i 1949, og jeg slår aldrig op i det uden at læse den hilsen fra ham, der ligger foran i det digre værk. I »Øl- og Spiritus-Tidende«, der udkom ved inspektoratets årlige skovtur, er 3. juni 1949 trykt den hyldestsang til Espergærde, jeg forfattede.

Man vil forstå, at det ikke var med

glæde, vi i inspektoratet så hen til udgangen af april 1952, hvor Espergærde ville falde for aldersgrænsen. Men fejres skulle denne hædersmand, og det skulle ske med manér. Overtoldinspektør Kroman og jeg udfoldede alle tænkelige bestræbelser for at få Espergærde udnævnt til Dannebrogsmænd, men det kunne ikke lade sig gøre efter ordensreglerne. Derimod lykkedes det at udvirke, at han fik tildelt den kongelige belønningsmedalje. Det blev endvidere besluttet at fejre Espergærde og hans kone ved en festlig afskedsmiddag på hans sidste tjenstedag.

Festen fandt sted den 30. april 1952 i inspektoratets lokaler, der var smukt pyntet til lejligheden. Præcis klokken 1830 blev hædersgæsterne modtaget af Kroman og Bregnbak i spidsen for et halvt hundrede daværende og tidligere medarbejdere. Der blev budt velkommen og serveret en apéritif. Middagen fra Rigsdagens restaurant bestod af laks i mayonaise (hvidvin), Boeuf Stroganoff á la Brydesen (rødvin), is (madeira eller portvin) og mokka (cognac eller likør). Senere serveredes drinks så nogenlunde ad libitum.

Under festen fandt et lille intermezzo sted, som kun arrangørerne var impliceret i, og som heldigvis ingen andre lagde mærke til. Desserten udeblev. Restaurantør Brydesen måtte have glemt den! Hvordan vi klarede situationen, vil Kaj Nielsen fortælle nedenfor.

Festen gik imidlertid sin gang. Kroman og jeg selv holdt hovedtalerne, men der blev holdt mange flere taler og sunget sange – og det hele kom i avisen. Redaktøren af Dansk Toldtidende, Herforth Hansen, der deltog i festen, udgav

et særtryk med inspektoratets afskedssalut til Espergærde.

De sidste fire linier i den sang, jeg havde skrevet, lød således (på melodien »Jeg har min hest, jeg har min lasso«):

Dit minde vil vi altid værne,
dit gode sind vi aldrig glemme,
og sku' du komme i et ær'nde,
så husk, at vi er altid hjemme.

Det sidste skulle blive aktuelt, før vi anede det.

Alle festens tryksager, menukortet og tre sange, var forsynet med et særligt bomærke: en sælhund. Det refererede til en af Espergærdes bedste historier, som han fortalte nogle gange, men som jeg desuagtet ikke kan huske i detaljer. Den handlede om en sæljagt ved Præstø Fed, og pointen var den, at en sæl, som en af jægerne havde på kornet, pludselig rejste sig op i det lave vand og råbte: »Skyd ikke, det er Olsen«. Det var bagermester Olsen, der var ude at bade.

Det blev virkelig en afskedsfest af format. Hyldest, vemod, lidt tårer, som det hører sig til. Mindre ville heller ikke have gjort det.

Næste morgen den 1. maj 1952 sad Espergærde uanfægtet på sin plads i det store kontor. Travl, veloplagt og energisk som altid. Han lod faktisk, som om ingenting var sket, og her bør det for god ordens skyld nævnes, at han hverken var ældet, forkalket eller på anden måde alderdomssvækket.

Der var ingen, der sagde noget, i hvert fald ikke til Espergærde, og hvad skulle man også have sagt efter den mageløse afsked aftenen før. Kroman og jeg drøftede indgående sagen og blev efter om-

stændighederne enige om at lade Espergærde blive siddende. Han gjorde jo ingen fortræd, tværtimod, og det kunne jo være, at han selv fandt på at gå hjem – »men vi kat'te gi' ham løn, Petersen«, sagde Kroman på sit ærøske.

Espergærde gik ikke hjem. Han mødte trolig dag efter dag, måned efter måned. Han var blevet en myte. Vi fandt på – udover hans sædvanlige arbejde – at give ham visse arbejdsopgaver, som var tiltrængt, og som ellers skulle have været udført af en bogbinder. Så kunne vi med god samvittighed udbetale Espergærde et passende, mindre vederlag. Tolddepartementet var blevet underrettet og havde godkendt vore dispositioner.

Alt gik godt, indtil en afskediget kontrolførende fra et andet inspektorat, som i øvrigt ikke var meget bevendt, gik i departementet og sagde, at når Espergærde kunne blive »genindsat«, så kunne han vel også. Så måtte vi snakke alvorligt med Espergærde, og han måtte gå sit livs tungeste gang. Men han havde da reddet det meste af to år ekstra. Hvad det betyder for en rask mand, kan en pensionist tale med om.

Ved inspektoratets skovtur i 1953 hed det i en af sangene:

Espergærde, Espergærde
permitteret blev med ære.
Han, som aldrig havde skulket,
blev begrædt, ja, overhulket.
Men til glæde vendtes sorgen
hos os alle her på borgen.
Espergærde, Espergærde
være ej og dog at være!

Espergærde var og blev min specielle ven, og han levede mange år endnu. En

berøringsflade i inspektoratet var J. Jørgensen & Co. Bogtrykkeri, hvis ene direktør var Espergærdes svigersøn. Det sidste, jeg hørte til ham, var, at han var indlagt på Statshospitalet i Nykøbing Sjælland ved sin 85-års fødselsdag i 1967, men blev meget glad for en blomsterhilsen fra Broberg og mig, som min broder derhjemme, snedkermester Leo Petersen, overrakte.

Kaj Nielsen bidrager med historien om den glemte dessert:

Espergærdes kollega gennem mange år, kontrolførende Harald Glæsel, holdt talen for fru Gerda. »Hvad er en dreng uden sin lommekniv, og hvad er en lille pige uden sin dukke?« Udover denne indledning på en tale husker jeg blot festmiddagen som hyggelig og veltilrettelagt. På endnu et punkt har jeg dog en klar erindring om aftenen, og denne erindring knytter sig til desserten eller rettere den manglende dessert.

Maden blev leveret fra Rigsdagens restaurant. Restauratøren hed Brydesen og blev undertiden omtalt som Grydesen. Maden svarede absolut til hans gode renommé, men man sad noget længe over hovedretten. Så blev jeg bedt om at komme ud til Henry P. Desserten var ikke kommet, og det var ikke muligt at ringe over i restaurationen. Jeg havde for nylig været på restaurationseftersyn derovre og kendte lokaliteterne, så Henry P. bad mig gå derover og sige, at vi savnede desserten.

Jeg gik over til Rigsdagens hovedindgang, hvor der trods ringen og banken ikke blev lukket op. I den tro, at der i

Kontrollførende Christian Petersen, kaldet Espergærde.

hvert fald måtte være nogen i køkkenet, gik jeg til køkkenindgangen ved Ridebanen. Heller ikke her blev der reageret, skønt jeg ringede kraftigt på dørklokken. Så bankede jeg på døren og opdagede herved, at den ikke var låst. Da der stadig ikke kom nogen, gik jeg ind. Køkkenet lå i underetagen, og der brændte en enkelt, søvnig pære, men der var ingen mennesker.

Ad spindeltrappen gik jeg op i restaurationen, det såkaldte Snapsting. Her brændte der lys overalt. Jeg råbte »hallehøj« og »er der nogen?« Intet svar. Så gik jeg ud i vandrehallen og ned ad trappen til vagtburet ved hovedindgangen. Tomt. Tilbage ad trappen og op til Bu-

reaudet. Døren stod på klem, lyset var tændt, og ting lå fremme, som om der blev arbejdet. Jeg bankede og kaldte, men heller ikke her var der nogen.

For enden af vandrehallen stod dørene til folketingsalen åbne, og lyset vældede ud. Jeg gik derhen uden at kunne få øje på en sjæl. Jeg gik helt ind i salen for at se, om betjentene skulle være i presse- eller tilhørerlogerne. Der var ingen.

Så faldt mit blik på dirigentklokken, som Mary Westenholz i 1909 havde snuppet og ringet med. Den stod lige foran mig, skinnende og nypudset. Aviserne havde netop været fulde af beretninger om kroningsstenen i Westminster Abbey, som blev stjålet af skotske natio-

nalister kort før dronning Elizabeths kroning, men netop var kommet tilbage. I et kort, galgenhumoristisk øjeblik stod det mig klart, at jeg kunne tage klokken og aflevere den på en avisredaktion som en dansk pendant. Heldigvis tænkte jeg lidt videre og lod være. Også folketingsbetjentene kunne få ubehageligheder.

Det ville ellers ikke have været svært at få klokken ud af det mennesketomme Christiansborg. Jeg gik tilbage gennem restaurationen og køkkenet, hvor jeg forsøgte at finde desserten. Den var ikke at se, og kølerummene var låst af. Jeg gik ud, smækkede døren og nåede tilbage til Frederiksholms Kanal med uforrettet sag.

I inspektoratets restauratørkartotek fandt nogen et privatnummer. Ret kort tid efter kom desserten endelig. Om det skyldtes opringningen blev aldrig opklaret. Men jeg er stadig glad for, at jeg lod klokken stå.

Henry G. Petersen (1910-1990)

af Mikael Venge

Årstal og det ydre levnedsløb er hurtigt gjort op. Som mange gamle toldere var Henry G. Petersen født i provinsen. 16 år gammel blev han toldelev på det lokale toldkammer, så fulgte nogle måneders kursus i hovedstaden og i ungdomsårene tjeneste på en række af provinsens toldkammer. Sir Henry, som hans øgenavn blev i etaten, var åbenlyst ambitiøs og stræbsom, og 26 år gammel kom han til det københavnske overtoldinspektorat. Herefter gik karrieren på skinner, om end i datidens sindige tempo: overtoldassistent, toldkontrollør, vicetoldinspektør og kontorchef. Hans karriere sluttede – og kulminerede – da han i 1971, 61 år gammel, blev distriktstoldchef for et nyetableret distriktstoldkammer 1, hvorfra han ni år senere tog sin afsked. Henry G. Petersen døde 80 år gammel i 1990.

Kort forinden havde han udsendt erindringsbogen »En tolders erindringer – 54 år i toldvæsenets tjeneste«. Hertil kom ikke færre end otte artikler i Zise, som han benyttede sit otium til at skrive, fulgt af endnu to, der blev trykt efter hans død, og til disse ti må endelig føjes en ellefte, som søsættes i dette nummer.¹ Sir Henry var hævet over enhver tvivl et arbejdsjern, og man tør end ikke forsværge, at der engang i fremtiden vil komme dumpende flere bidrag fra hans hånd. Her på dette sted må det være passende at gøre status og tage afsked med Zises utvivlsomt mest produktive skribent.

Det skal ikke skjules, at inspirationen

er personlig, selv om jeg kun har truffet Henry G. Petersen ved en enkelt lejlighed. Dengang kendte jeg ikke øgenavnet, men det passede glimrende til ham. Godt oppe i 70'erne kunne han udmærket have spillet rollen som den gamle, noble ridder i en af Karen Blixens fantastiske fortællinger.

Jeg boede dengang i et lille røgterhus på Sydfyn, der lå på en mark, der lå i en skov, der lå langt, langt borte. Skoven, officielt kaldet Brahetrolleborg Skovdistrikt, var på 4.000 hektar, så det hørte til sjældenhederne, at jeg forvildede mig udenfor. Ved et tilfælde var jeg imidlertid blevet redaktør af det dengang ret nystartede Zise. Min adkomst bestod i et spinkelt bekendtskab med den første redaktør, en gammel studiekammerat. Told og toldere var snehvide pletter på mit indre landkort, men venlige mennesker i direktoratet hjalp mig på gled, og i efteråret 1982 kunne jeg udsende mit første nummer.

Her introducerede jeg to fhv. distriktstoldchefer, som jeg begge pr. korrespondance kom til at stå nær – Børge Untidt og Henry G. Petersen. Børge Untidt, også han storleverandør til Zises spalter, havde som pensionist slået sig ned i Ålborg, og ham nåede jeg aldrig at træffe. Derimod blev jeg kort efter lokket ind i direktoratet, hvor Sir Henry havde ønsket at møde mig. Med vanlig noblesse ville han traktere med de flasker fornem, fransk Bordeaux-vin, som udgjorde ho-

noraret for hans første, lille artikel i Zise – beretningen om en dramatisk nattevagt, han som 17-årig toldelev havde oplevet hjemme i Odsherred. Ganske atypisk for Henry G. Petersen sluttede den i øvrigt uden resultat.

Kantineforholdene var dengang knap så overdådige som i den nuværende told- og skattestyrelse, men jeg havde haft åndsnaerværelse til på vejen fra Hovedbanegården at proviantere i et tærtebageri i Grønnegade. Med selskabets sekretær og kontorassistenten, der lagde – og lægger – arme til Zises enorme oplag, var vi fire, et helt selskab, og tolerancen overfor, at samtlige for- og hovedretter samt desserten bestod af tærter, var betydelig. Det være indflettet, da mange toldererindringer, også Henry G. Petersens, vrimler med gode måltider. Kontorassistenten nippede kun, men det blev vist alligevel til både tre og fire flasker i eftermiddagens løb. Med min rustikke baggrund var jeg »duly impressed«, men den fhv. mangeårige medarbejder i inspektoratet for øl- og spiritusbeskatningen var der selv sagt – udover en ufravigelig elskværdighed – intet at mærke på, og den uopklarede smuglersag fra 1927 gjorde heller ikke skår i den gode stemning.

Henry G. Petersen havde da også sørget for at indflette beretningen om endnu en nattevagt, der gav balance i regnskabet. Pointen i denne anden smuglerhistorie, der endte med en besvimet kaptajn på Vordingborg station, stod knivskarpt. Karakteristisk for Henry G. Petersen var den sidste nattevagt i virkeligheden et portræt af den klassiske toldembedsmand »med huen på snur«, der kunne lugte, når der var smuglergods i farvandet.

En naturlig stolthed over egen indsats

parret med en nærmest skønlitterær fortælleglæde og evnen til i hastige strøg at portrættere et stort persongalleri kendetegner forfatterskabet. Men at stille sig selv i positur var ham fremmed. Beskedenhed er en borgerdyd. Der kunne være mange grunde til at mindes Sir Henry.

Barndom

Lykelige barneår i den idylliske fjordby er det billede, der umiddelbart tegner sig. Henry G. Petersen voksede op i et beskedent, men stræbsomt arbejderhjem. Faderen var snedkersvend og i sin sparsomme fritid tjener på byens hotel eller i sommerrestauranten. Moderen syede til langt ud på natten. Der var orden i tingene, og Sir Henry blev fotograferet (usynlig) allerede som spæd i en flunkende ny barnevogn. De arbejdsomme unge forældre ser ud til at være klippet ud af en af datidens modejournaler, hun i elegant, pelsbræmmet jakke og møllehjulshat af Ascot-typen, han skrædersyet og med bowlerhat. Et målbevidst, ungt par.

Faderen var dygtig til sit arbejde både som møbelsnedker, billedskærer og bygningshåndværker. Fagligt gik han i spidsen og startede en afdeling af snedkernes fagforbund i Nykøbing, ligesom han i Henry G. Petersens barneår stiftede en idrætsforening, der snart fik den lille Henry som et aktivt medlem. Der blev læst mange bøger i hjemmet, der tydeligt har været et levende og aktivt sted at vokse op.

Snedkerfamiliens ældste var et kvikt barn. Han kom allerede som fem-årig i Nykøbings gamle skole i Svanestræde og

blev straks nr. 1 i klassen, men med den gryende pubertet fulgte problemer. Ikke alt i lillebyens lukkede verden var idyl, det kvikke barn har nok savnet udfordringer og følte sig frastødt af skolens kadaverdisciplin, der indbragte den senere distriktstoldchef både spanskør og drabelige kindheste fra en kolerisk lærer. I stedet kastede han sig over sine egne interesser, sport og musik. Han spillede basun i et børneorkester – så godt, at han som stor skoledreng blev optaget i Ods-herreds symfoniorkester. Sine drengeår karakteriserer han ellers kort, men udtryksfuldt, da han kommenterer den jordhule, han og kammeraterne fik indrettet, komplet med elektrisk lys og ildsted: »Og vi læste ikke lektier dernede«.

Toldelev

Redningsplanken for den begavede, men frustrerede skoleelev blev realklassen, der vel nærmest må sammenlignes med vort gymnasium. Det var eksklusiv undervisning, fem piger og tre drenge af Nykøbings bedste borgerskab, der efter to år gik op til præliminæreksamen. Som 15-årig – konsekvensen af den tidlige skolestart – stod Henry G. Petersen som det, vi ville kalde student, og skulle ud i livet.

Det fortæller lidt om horisonten i Nykøbing, at da han i efteråret 1925 sammen med sin fader højtideligt afleverede ansøgningen til tolddepartementet i Den røde Bygning, havde de glemt at skrive adressen. I Nykøbing var det ikke nødvendigt. Henry G. Petersen skriver ellers om barneårenes musikerliv, at det gav ham oplevelser som rejser til andre

byer i Nordvest- og Nordsjælland, men meget længere end til Rørvig-færgen strakte horisonten sig næppe.

For ungdommen spillede toldvæsenet, statsbanerne og postvæsenet i årene mellem de to verdenskrige en rolle ikke ulig den, universiteterne spiller i dag. De tre etater nød en uanfægtet identitet og prestige. Hver lille by havde sit toldkammer, meget iøjnefaldende placeret ved havnen, og i en nøjsom tidsalder tiltrak den faste ansættelse og udsigten til advancement mange ambitiøse unge, der ikke havde mulighed for at gå på højere læreanstalter.

Det er altså ret typisk, når Henry G. Petersen skriver, at hans »hu« stod til toldvæsenet uden, at han i øvrigt kendte nærmere til det. Måske har det spillet en rolle, at to af pigerne i klassen faktisk var tolderbørn, den ene datter af den stedlige toldbetjent, der snart skulle blive Henrys kollega, mens den anden var datter af overtoldbetjent Andersen i Yderby yderst på Sjællands Odde. Ragnhild fra Yderby blev i øvrigt senere en kendt kommunist, gift med Alfred Jensen. Klassebilledet viser en køn brunette med lange, tykke fletninger. Endelig kendte alle i Nykøbing naturligvis den stedlige toldforvalter, der efter den festlige beskrivelse i erindringerne synes at være trådt lyslevende ud af tegneserien »Livets gang i Lidenlund«. Man tør nok slutte, at toldermiljøet har været præsent.

Det usædvanlige består i, som læseren kan regne ud, at den unge Henry efter en kortvarig flirt med den lokale Andelsbank, som krakkede, faktisk blev antaget som todelev i sommeren 1926. Der var 500 ansøgere, men han var altså en af de 20 heldige. Selv om han både var opvakt

og havde en pæn eksamen, er det nok ikke hele forklaringen. I 1924 var ministeriet Stauning tiltrådt, og Henry G. Petersens fader, der selv var en god socialdemokrat, kendte finansministeren, C.V. Bramsnæs, der var fra Holbæk-kanten. Uden forbindelser gik det ikke, og Henry G. Petersen mere end antyder i erindringerne, at der nok på forhånd har ligget et notat oppefra, da han indgav sin ansøgning.

I dag ville man karakterisere atmosfæren på det lille Nykøbing toldkammer på Stationspladsen midt i byen som søvnig, men Henry G. Petersen betegner det loyalt som et hyggeligt tjenested, og det lærte ham toldergerningen fra grunden. Toldbøger for ind- og udgående, cirkulærer, attester, blanketter og protokoller. Lyspunktet i det monotone afskriveri med pen og blæk, der dengang optog det meste af arbejdsdagen, var nok ankomsten af den ugentlige fragtdamper fra København. I sine fængslende erindringer fra en lidt senere tid har Vagn Vinje skildret sin skrækblandede entré som ung toldelev på det store Odense Jernbanetoldkammer.² Her fik Henry G. nok en blidere start.

Som arbejdsplads var toldkammeret i Lidenlund særdeles overskueligt. Personalet omfattede udover chefen kun en toldassistent, de to toldelever og toldbetjenten. Til gengæld strakte distriktet sig geografisk ret vidt. Nævnt er allerede det senere kommunistiske folketingsmedlems fader, der som overtoldbetjent indtog en nærmest konge-status ude på spidsen af Sjællands Odde, men hertil kom fire toldopsynsmænd. En i Havnsø, en i Rørvig og en i Sidinge ved Lammefjorden. Den fjerde var stationeret på Hes-

selø, som Olof Palme først i 1980'erne forsøgte at fornægte, da han lagde op til »sokkelkrig« mod Danmark. Dengang var der kun en fyrmester og hans kone tilbage til at forsvare Dannebrog, men man kunne altså have påberåbt sig, at der endnu i 1920'erne havde været udstationeret en kongelig, dansk tolder på øen.

Henry G. Petersens forfatterskab vimler med skarpt tegnede portrætter af overordnede og kolleger, han mødte under sin lange karriere. Som oftest elskværdige og anerkendende (undertiden ligefrem kærlige, når det gælder de mange venskaber, han knyttede), men ind imellem uundgåeligt kritiske eller endog maliciøse. Som et stort og vidtstrakt bureaukrati husede den tids toldvæsen ikke så få originale eller ligefrem neurotiske personligheder, ligesom slendrian og endda korruptive tilbøjeligheder forekom. Det er imidlertid karakteristisk, at når Henry G. Petersen skildrer virkelig kritisable forhold, dølger han altid barmhjertigt syndernes identitet.

Lad det ikke ukærlige, men ret nærgående portræt af hans første chef tjene som eksempel. Først selve apparitionen. Toldforvalter Frederik Jensen præsenteres nærmest Gustav Wiedsk på sin daglige spadseretur ad Nykøbings hovedgade. Han færdedes altid med stok og uniformshue i gammel embedsfacon, hedder det, og præsentationen fortsætter med dette filmiske lille glimt: »Han havde en lidt ludende og trippende gang og hilste til højre og venstre med uniformshuen«. Wied kunne heller ikke have fundet på et vittigere navn til fru Jensen, der spiller en vigtig rolle i historien. Hun hed Grundtvigine og var toldforvalterens kusine. Så er scenen sat.

I erindringsbogen er Henry G.P. fair nok til at anerkende toldforvalter Jensens gode sider, selv om portrættet i grunden er ret bedsk kost. Toldforvalterembedet var efter tidens forhold et topjob med hele 500 kr. i månedlig gage, men det skinner igennem, at Jensen ikke rigtig magtede stillingen. Selv ret simple toldforretninger veg han tilbage for, mens han til gengæld plagede sine undergivne med de mest ligegyldige petitesseer. Han fik dog den betydning for Henry G. Petersen, at hans kaldenavn i toldvæsenet ikke blev H. Petersen – en af de petitesseer, Jensen straks slog ned på – og han forsvarede bravt sin toldelev, da han til prøven naivt havde skrevet 1 stk. transitgods, hvor der skulle have stået 9. Eksemplet var fiktivt, men i Nykøbing var man ikke vant til større mængder. Horisonten var endnu Lidenlund.

Mindre tiltalende, set med toldelevens øjne, var Jensens mildt sagt sløsede omgang med den undergivnes løn, som nærmer sig det bedrageriske. Da Henry mange år senere blev ansat i Overtoldinspektoratet, benyttede han meget naturligt lejligheden til at kigge i sine egne papirer. Heraf fremgik det som en stor overraskelse, at toldeleven oppebar et årligt vederlag på 100 kr. for at føre statistik over trafikken på Rørvig havn. Statistikken huskede han udmærket, men vederlaget havde han aldrig set. Oplevelsen var ikke enestående. Fire gange om året ledsagede han toldforvalteren på en køretur rundt i Odsherred for at kontrollere datidens cafébeskatning. Henry nød denne første mundsmag af restaurationskontrollen, som senere kom til at spille en stor rolle i hans karriere, så han protesterede ikke mod, at han aldrig så skyg-

Toldforvalter Frederik Jensen i Nykøbing, Henry G. Petersens første, lidt specielle chef. Alle fotos i Told-Skat-museet.

gen af de timepenge, han var berettiget til. De gik uden videre i toldforvalterens lomme.

Sløseri, bedrageri eller psykologisk gåde? Måske har det spillet ind, som det fremgår, at toldforvalteren netop havde tabt en ret betydelig formue ved Landmandsbankens krak. Eller var forgribelsen på elevens sparsomme aflønning blot en af mange uregelmæssigheder, der bundede i afmagt overfor embedet?

Fagkursus

Også de overordnede vejes og måles af elevernes kritiske blikke, og det lader sig

Det gamle toldkammer i Nykøbing Sjælland, fotograferet i 1930'erne af Henry G. Petersens gode ven, senere vicetoldinspektør P.A. Pedersen.

ikke nægte, at Henry G. Petersen fandt mange af de højere toldembedsmænd, han mødte i sine læreår, for lette. Det gjaldt lærerne på fagkursus i efteråret 1928, som han nu i toldererindringerne affærdiger ret kort.

Mødet med hovedstaden og provinselevens groteske logiproblemer skildrer han humoristisk uden at gå i detaljer. Når det hedder om døtrene i hans første logi, at de viste ham byen fra en meget interessant, men ret dyr vinkel, hentydes vel til danserestauranter og flirt. Vinje giver i sine erindringer en betydeligt morsommere skildring af Københavns forlystelsesliv i 1944, da han var på kursus, men han var også et par år ældre. Den opvakte elev fra Nykøbing Sjælland havde fået pålæg af sin chef om at vende hjem som nr. 1, og det gjorde han. Lektielesningen har været det, der optog ham mest.

Fagkursus for toldelever afholdtes i Henry G. Petersens tid i den gamle Guideskaserne på Søndre Toldbod. Skolegangen var egentlig ret krævende, da der undervistes også lørdag og søndag, men

pædagogikken kan vist bedst karakteriseres som fraværende. Meget af tiden gik med at rette i lærebøgerne efter lærernes diktat. Vinje kritiserer undervisningen i ret skarpe vendinger, mens Henry G. Petersen er lidt mere afdæmpet – måske i lyset af, at han selv 20 år senere blev lærer på toldskolen, og at han siden kom til at stå flere af lærerne nær. Endelig har det nok været lettere for en 18-årig at kapere skolens bevidstløse terperi. Da Henry efter veloverstået fagkursus skulle rigtigt ud i livet og flytte hjemmefra, karakteriserer han beskedent sig selv som »bare en stor dreng«.

Toldvæsenets mysterier

I 1920'erne var afskeden med barndomshjemmet en alvorlig sag, der indebar snøft fra moder og alvorsord fra fader. I øvrigt foregik den unge Sir Henrys sortie med stil. Hans fader fulgte ham til banegården, toget satte i gang, og stående på Holbæk-ekspressens åbne bagperron vin-

Fra P.A. Pedersens fotoalbum stammer også dette billede af toldforvalter Jensen i badedragt.

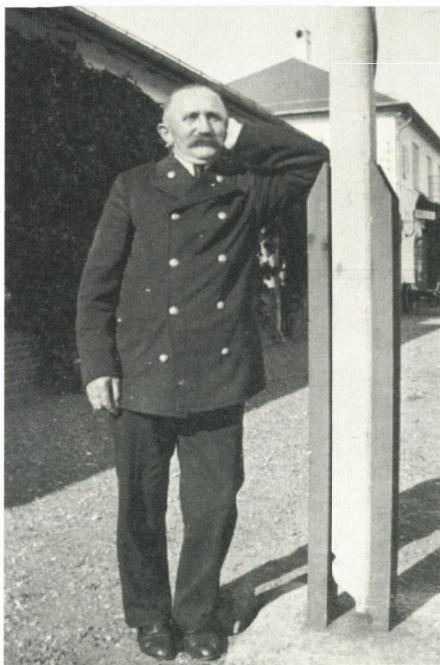
kede han farvel til barndommens by. Faderens sidste alvorsord lød: »Skik dig vel«, men Henry G. Petersen lader ydmygt spørgsmålet stå åbent, om han fulgte rådet.

Afskeden var dog ikke mere dramatisk end, at Henry livet igennem bevarede et nært forhold til familien og barndomsbyen, længe symboliseret ved den ugifte ungersvends traditionelle navlestreng: den månedlige, brune pakke med vasketøj hjemme fra mor. I Henrys tilfælde rummede den desuden ofte »lækkerier«, der kunne forsøde det bi-vouak-liv, som dengang var unge menneskers lod. Navlestrengen gik også den anden vej. Henrys fader kom senere til at levere reoler til Overtoldinspektoratet – priserne i Nykøbing var anderledes end de regninger, de københavnske snedkermestre skrev ud – og Henry beretter stolt om et særligt mødebord af mahogni, faderen fremstillede til overtoldinspektøren. Bordets ben var formet som kløer, der greb om en kugle.

At han ikke stod fremmed overfor tan-

ken om at finde sig til rette med en tilværelse i barndomsbyen, kommer han til at røbe i et fatalt øjeblik under en ellers lovende karriere, da han som redningskrants forestiller sig, at han kunne gå i snedkerlære hjemme hos faderen, som hans yngre broder gjorde det. Katastrofen udeblev, og snedkersønnens medfødte håndelag ytrede sig i stedet ved fritids-sysler som at binde bøger ind og indramme billeder.

Fra januar 1929 til februar 1935 fulgte muntre (som erindringerne ikke lægger skjul på), men selvfølgelig også arbejdsomme og lærerige ungdomsår på skiftende toldkamre. Datidens toldvæsen udgjorde en egen, solidt forankret verden. Der fandtes i kongeriget 76 toldkamre, de større styret af en toldinspektør, de mindre af en toldforvalter.³ Som regel var chefen en markant skikkelse blandt byens honoratiories, hvis vingefang kun stækkedes en smule af overtoldinspektørens og toldrevisionens årlige besøg. Det er nok meget karakteristisk, når Henry G. Petersen fra elevtiden erindrer revi-

Toldbetjent R.J. Hansen i Nykøbing, hvis datter Martha var Henry G. Petersens skolekammerat.

sionens indtog som første gang i sit unge liv, at han smagte whisky.

Den unge tolders lod var en ofte lidt uigennemskuelig flakken fra det ene toldkammer til det andet. I Henry G. Petersens tilfælde begrænsedes denne omflakken dog til øerne, Overtoldinspektoratet for Østifternes domæne. Sin entré som voksen, 18-årig tolder gjorde han den 29. januar 1929 ved Korsør toldkammer, som han med sine erfaringer fra barndommens og elevtidens Nykøbing Sjælland betegner som stort og livligt. Her fik han sin første indførsel i det, han træffende kalder »toldvæsenets mysterier«. I Korsør blev han i to år, indtil han 1. februar 1931 flyttedes til Vordingborg.

Efter to år med basis i Vordingborg rykkede han 1. februar 1933 tilbage til Korsør, hvor han forblev endnu to år. Endelig fulgte 1. februar 1935 ansættelsen i Odense, der markerer afslutningen på læreårene.

Det tilsyneladende klare mønster, tre to-årige tjenestesteder, brydes dog af en række spredte ophold som afløser andre steder på øerne. I starten på Korsør toldkammer sad han på kontoret, men 19 år gammel pr. 1. august 1929 avancerede han til toldmedhjælper. Sammen med titlen vicetoldinspektør omtaler han dette advancement som det i hele hans karriere, der glædede ham mest – vistnok af den simple grund, at titlerne i snedkersønnens ører klang bedst. Nok så afgørende blev dog udnævnelsen til aflønningsmedhjælper, der førte ham som ferieafløser til fjerne, eksotiske poster som Fåborg og desuden, som Zises trofaste læsere vil vide, indbragte ham tjansen som sukker-tolder.

Katastrofen

I sine erindringer meddeler man fortrinsvis de mere muntre oplevelser. Alligevel får man indtryk af, at Henry G. Petersen som ganske ung tolder var både livlig, slagfærdig og – hans fremtrædende placering i etaten sidenhen taget i betragtning – forbavsende frimodig eller direkte fræk. Syremordet på æbletræet ved Vordingborg toldkammer hører til de ungdomssynder, han gerne bekender. Også, at kontorets unge i Korsør allerede om morgenen tydede gennem konvolutten, at en mindre vellidt overordnet skulle forflyttes. Så blev der festet! Ikke at for-

glemme hans »særlige boligsituation« i Vordingborg, hvor han i årevis logerede på et tomt kontor, barrikaderet med gamle cykler, når overtoldinspektøren kom på inspektion.

Han lægger heller ikke skjul på, at frækheden nu og da bragte ham i fedtefadet og undertiden på randen af katastrofen, som da han i en skrækblandet stund så hele sin løbe- og livsbane styrte i grus. Det hang sammen med, at Henry G. i Vordingborg-tiden fik andre interesser. For den nyforlovede var fristelsen en skøn sommeraften til at krydre en døgnvagt med en lille udflugt uimodståelig. Ikke mindst, når man befandt sig i Stubbekøbing, og den forlovede var elev på Oringe. Man begriber den unge Henrys rædsel, da han ved hjemkomsten sent om aftenen med Masnedsund-færgen fandt Stubbekøbings ellers så rolige havn opfyldt af nyankomne fartøjer. Situationen klaredes næste morgen ved at opfinde et fiktivt anløb af en uskyldigt uvidende Nakskov-skipper – en temmelig risikabel nødløgn, som heldigvis aldrig blev afsløret.

Denne gang slap han med skrækken og lidt sved på overlæben. Værre gik det, da han som ung sukkertolder netop havde sat sig til bords hos sine svigerforældre i Vordingborg til et bedre måltid, og hans verden næsten ramlende sammen ved ankomsten af det ildevarslende telegram: »Kom straks hjem, overtoldinspektøren har været her og ingen truffet«. Oplevelsen var det dramatiske udgangspunkt for Henry G. Petersens anden artikel i Zise efter debut'en: »Om sukker og sukkertoldere« (1983), der skildrer et usandsynligt sammenbrud af uheldige omstændigheder.

Baggrunden for historien var datidens lidt besynderlige udstationering af »sukkertoldere«, som under efterårets store roekampagne residerede på Lolland-Falsters og Sydfyns sukkerfabrikker. Systemet gav tolderne gode diæter og må betegnes som rent bengnaveri. Men selvfølgelig skulle vagtjenesten passes, hvilket forklarer Henrys rædsel hin fatale november-søndag i 1933, da han selv holdt weekend hos sin forlovede i Vordingborg, og kammeraten havde absenteret sig helt til Næstved, mens trediemanden, der skulle have holdt skansen, meget dansk drak eftermiddagskaffe hos en af fabrikkens formænd.

Som læseren atter kan regne ud, indtraf den frygtede katastrofe ikke. Henry G. Petersens pletfrie løbebane fortsatte uanfægtet, selv om den fatale søndag indebar hans andet, indirekte møde med den nyudnævnte overtoldinspektør L.C. Petersen, som i sin tid havde eksamineret ham i Nykøbing, og som snart atter skulle få betydning for hans karriere.

Ganske pudsigt er han i øvrigt ikke langt fra i erindringerne at udnævne kristendommen til historiens skurk. Mon Henry i virkeligheden var lidt antiklerikal? Det får man ellers ikke indtryk af, når man ser, at han senere nævner en præst som en af sine bedste venner, og at han blev formand for menighedsrådet i sit sogn på Østerbro. Men man aner en lille distance, når han indfletter som forklaring på trediemandens kaffe-eskapede, at visitten gjaldt den formand, som han »med sin kristne holdning« følte sig mest knyttet til.

Kontrasten er slående, når Henry giver sin egen, højst ukristelige replik, da han stakåndet sent om aftenen når frem

til sukkerfabrikken: »Hvad fanden foregår her«. Kollegaens kristne holdning har åbenlyst ikke været noget, han delte. Det ses, når han lader kristendommens repræsentant komme styrtende »i sit pæne tøj, forpustet og med håret strittende til alle sider lige i favnen på overtoldinspektøren«. Med fare for overfortolkning må man opfatte Henrys kommentar: »var han dog bare kommet slentrende i sin hvide kittel« som udtryk for alternativet – hans egen mere verdslige holdning.

Tolkningen underbygges af, at der som en af historiens få helte optræder en kvik formand, »som Aksel og jeg var mest på hat med« – altså ikke en af de kristelige – der forsøger at redde situationen. Han får øje på overtoldinspektøren, gætter sig til hans ærinde og identitet, tiltaler ham høfligt og forsøger at dække over den uheldige toldassistent. De tre sukkertoldere har åbenbart været delt i en hellig og en knap så hellig fløj. Henrys sympati i anliggendet er ikke til at tage fejl af.

Et andet træk, som falder i øjnene, når man læser historien 63 år senere, er den rolle, jernbanen spillede. I dag er der næppe nogen højere embedsmand, der kunne finde på søndag eftermiddag at tage toget fra Maribo til Holeby for at besøge stationsforstanderen. At stationsforstanderen ikke var hjemme – blot et enkelt af historiens mange, fatale sammentræf – og næste tog fra Holeby først gik to timer senere, førte så til den famøse, uventede inspektion på Højbygård Sukkerfabrik.

Uheld nr. 2 bestod i, at overtoldinspektør L. C. Petersen var nyudnævnt og dermed ukendt på Lolland-Falster. I grunden er det et ret fantastisk element i

historien, som vel at mærke udspiller sig, før Storstrømsbroen blev bygget, at tolderne i de mere afsondrede landsdele altid vidste, når en overtoldinspektør nærmede sig. »Jungletelegraphen«, som Henry G. Petersen kalder fænomenet, fungerede ved, at D.S.B.s personale broderligt – eller mindre elskværdigt: mafióst – underrettede deres venner i toldvæsenet. En overtoldinspektør var normalt let kendelig på sin billethjemmel, et partoutkort på embeds vegne. I mere afsides egne, hvortil der benyttedes privatbaner, gjaldt andre kneb. I »Dansk Toldhistorie« beretter Anders Monrad Møller om en lige så elskværdig hotelportier, der for naboskabets skyld lod en diskret besked gå videre, når »han« bestilte værelse.⁴

Faktisk var jungletelegraphen selv i dette ekstreme tilfælde, da en nyudnævnt overtoldinspektør kun en uge efter sin udnævnelse dukkede op på Lolland, tæt på at virke. Trafikassistenten på Holeby station forsøgte at alarmere fabrikken, men kunne ikke få forbindelse. Telefoner var stadig noget, man råbte meget højt i – og telefondamen på Holeby central har øjensynligt også været indisponeret hin søndag eftermiddag, hvilket man ikke kunne fortænke hende i. Blot endnu et uheld.

For at nå Lolland-Falster måtte man med færgen fra Masnedsund til Orehoved. Lidt flovt må jeg bekende min uvidenhed, men mon ikke man overførte tog? Under alle omstændigheder var her rig lejlighed til at observere en overtoldinspektør i anmarch, men i dette, ene tilfælde havde »Sydhavsmafiaen« altså svigtet.

For at følge det kommunikations-hi-

historiske spor til ende er det heller ikke uinteressant at betragte telegrafens og telefonens rolle. Mens den kollektive trafik foregik i omtrent samme tempo som i vore dage, virker tele-kommunikationen som grebet ud af stenalderen. Der er noget hæsblæsende »Kejserens kurér«, hvis man husker Daily Telegraph-korrespondentens fortvivlede forsøg på at nå London fra det fjerne Sibirien, over den unge Henrys kommunikation med Højbygård Sukkerfabrik, da alarmen gik.

Svigerfaderen i Vordingborg var togfører og altså ansat i D.S.B. Verden var ikke større, end at man vidste, hvor hinanden var – et led i systemet, som med lidt ond vilje kunne kaldes mafiøst. Fra Højbygård var i største hast en ung pige blevet sendt over markerne til Holeby station. Herfra telegraferede den samme trafikassistent, som i første omgang havde forsøgt at alarmere fabrikken, over banetelegrafen til Masnedø station, hvor altså det ildevarslende: »Kom straks hjem, overtoldinspektøren har været her« tikkede ind tidligt hin søndag aften.

På Masnedø må situationens alvor omgående have tegnet sig, og man fik telefoneret til en af svigerfaderens kolleger i Vordingborg, der straks løb hen til svigerfamilien og bankede »hårdt« på døren. I næste fase må Henry ile hen til kollegaen, ringe til Masnedø og få det fatale telegram læst op. Man forestille sig hans rædsel, men til alt held endte historien lykkeligt. Måske var det med tanke på denne og lignende hændelser, at Henry G. Petersen døbte sine private erindringer »En heldig kartoffel«.

Meget hurtigt efter den lykkeligt afværgede katastrofe (men måske ikke helt uden sammenhæng?) blev Henry G. Pe-

tersen den 2. januar 1934 kaldt til tjeneste i Inspektoratet for Østifterne, hvor han kom til at arbejde nært sammen med L.C. Petersen – den selvsamme overtoldinspektør, der ved sin famøse opdukken havde sat Holeby på den anden ende.

Petersen har vel ønsket at se den unge Henry an, og snart opstod der et tillidsforhold mellem den ældre og den unge tolder, der blev bestemmende for Henrys løbebane. I erindringerne kommenterer han ikke samarbejdet nærmere, udover at det indebar »særlige opgaver« og lange aftener i overtoldinspektørens embedsbolig.

Overtoldinspektoratet havde dengang »bofællesskab« med de skiftende overinspektører – under forgængeren i en lejlighed i Nørre Søgade, og under L.C. Petersen i en villa i Rosenvængets allé. Men resultatet af disse afstentunder, der førte til, at Henry kom på nært hold af sin ellers ret afmålte og formelle chef, blev dog, at »en flere år gammel ønskedrøm gik i opfyldelse«, som han udtrykker det. Foran stribevis af langt ældre kolleger fik han tilsagn om at starte på Odense toldkammer, da hans afløsertid pr. 1. februar 1935 udløb.

Odense

Som Vinje tilstår Henry, at han var lidt beklemmt, da han gik op ad trappen til Odense Jernbanetoldkammer. Nykøbingdrengen var endnu ikke blevet til embedsmanden og selskabsmennesket Sir Henry.

Når han så brændende ønskede sig at komme til det store Odense toldkammer, Østifternes største, hang det sammen

med, at han skulle giftes og stifte bo. I Odense var lønnen og advancementsmulighederne simpelthen større, og hans toldassistentløn her lå faktisk ikke så meget under hans gamle chefs »topløn« i 1920'ernes Nykøbing – helt præcist 283,75 kr. om måneden, hvortil kom som det afgørende ca. 100 kr. i diæter, altså i alt godt 400 kr. Til sammenligning kan anføres, at huslejen for det nygifte ægtepars tre-værelses lejlighed udgjorde 111 kr. At det løb rundt skyldtes, at skatten i etatsrådernes ekstremt konservative by var minimal, selv efter den tids normer: 12 kr. om året. Til gengæld var der gaslygter på gaderne, og enhver odenseaner med respekt for sig selv satte sine børn i privatskole.

Odense-årene – som ikke blev til meget mere end et år – fremstår i erindringerne i et lidt forklaret skær. Det var Henry G. Petersens første tid som »voksen«, som nygift med eget hjem. Et foto viser det unge ægtepar i skræddersyet elegance, en 25-årig Henry i »city-dress« med hat og sølvknappet spadserestok. Fra snedkerhjemmet arvede han et vist elegantier-præg, og man bemærker i erindringerne et skarpt blik for foresattes og kollegers ydre fremtoning, der minder om, at 1930'erne var en tid, da skuespillere som Clark Gable og Cary Grant nød grænseløs popularitet. Forfængelighed skal man næppe kalde det, men et honnet instinkt, arvet fra det stræbsomme arbejderhjem.

Hans chef i Odense, toldinspektør Holtner, der havde været kaptajn i hæren, omtales som »en meget flot og elegant mand, som desuden var særdeles velklædt«. Næppe nogen i de flade 90'ere ville finde på at beskrive en overordnet

på denne måde – og ikke kun, fordi cheferne ser anderledes ud. Idealerne er simpelthen skiftet. I en tid præget af megen fattigdom og slid tøvede man ikke med at bære sin livsglæde til skue. Henry beretter meget betegnende, at han som sukker-tolder under en af de første kampanjer gik til privatundervisning i stepdans i to måneder på Olsens Hotel i Maribo og øvede flittigt på fabrikken. Lidt ærgerligt noterer den dengang et par og halvfjerds-årige: »Den dag i dag kan jeg faktisk de fleste af grundtrinen i step, men nu har jeg ingen stepstød på skoene«. Hvor mange regionschefer i dag kan steppe?

Livsglæden ytrede sig allerede i Odense-året ved, at unge Henry fik arrangeret en skovtur for personalet (til Æbelø!), noget, der senere i hans løbebane blev en specialitet, som han åbenbart havde et særligt talent for. Både i told-væsenet og på sin anden arbejdsplads, ligningsdirektoratet, kom han til at stå som fast skovturs-arrangør med alt, hvad dette indebar: spisning, sange, taler, musik, dans, festavis.

Et mere trist, tidstypisk træk, der skinner igennem erindringerne, er en forbløffende chef-dødelighed. Den omtalte Holtner, som man ellers skulle tro var i fin form, døde som 62-årig, L.C. Petersen, Henrys specielle ven, allerede som 49-årig. Skyldtes det, at enhver mand med respekt for sig selv åndede gennem cigarer, og at man »sad« meget?

Også her var Henry nok lidt afvigende ved en konstant, fysisk aktivitet. Det fremgår, at Lolland under roekampanjerne blev cyklet tyndt, og selv om han senere som ægtemand nok blev hjemmets »pasha«, der gik tidligt på arbejde og kom sent hjem, var han ikke fremmed

overfor huslige sysler. Fra sukkertolder-tiden erindrer han med begejstring spor-ten i at holde sig selv og kammeraterne på egen, billig kost, baseret på gratis kar-tofler, samlet op på markerne, skovæbler, hasselnødder og valnødder, som det fro-dige Lolland bugnede af. Sukkertolde-rens personlige opskrift på kartoffelfrika-deller lyder faktisk ret fristende. Engage-mentet og entusiasmen er i hvert fald ikke til at tage fejl af.

Odense-tiden 1. februar 1935 – 1. oktober 1936 bragte for alvor Henry G. Petersen ind på hans særlige felt: kontrol af virksomheder. Hans ansættelse var lidt speciel, idet han bevarede en tilknytning til overtoldinspektoratet, hvor han flittigt vikarierede. Det gav ham naturligvis en særstatus i Odense, hvor man nok har kigget noget på det stræbsomme, kun 25-årige unge menneske, der ankom med overtoldinspektørens personlige rekom-mendation helt udenom den sædvanlige hakkeorden. I erindringerne lægger han vægt på, at han faktisk kom til at udøve »rigtig«¹ toldergerning, den traditionelle vejerbods- og havnetjeneste, men meget mere end smagsprøver blev det næppe til.

Fra starten blev han sat til at gøre tje-neste i »særbeskatningen«, der strategisk lå lige overfor toldinspektørens kontor. Særbeskatningen var den lidt nedladende betegnelse for de indenlandske forbrugs-afgifter, som skulle blive Henry G. Peter-sens virkefelt. Han er forståeligt nok på vagt overfor den ringeagt, han måske lidt overfølsomt registrerer hos de »rigtige«² toldere. Odense var hjemstedet for en række store, landskendte virksomheder indenfor marcipan, vin og tobak, men Henry lader skinne igennem, at det hidtil

havde skortet på effektivt kontrolarbejde. Selv de dygtigste chefer var bange for det, hedder det. Ønskede man ikke at støde vennerne i Rotary, eller var det bruddet med vanetænkning og vante ar-bejdsgange blandt tolderne, der afskræk-kede?

En distance til kollegerne antydes en-delig af en lille ytring. I stedet for den traditionelle toldergerning rykkede Henry meget hurtigt over gangen og ind på toldinspektørens kontor, hvor han blev sat til at varetage administrative opgaver. Vi har vel lov at tilføje: ved sin dygtighed og sine åbenlyse ambitioner. Men om dette lille avancement noterer han i erindringerne et spydigt: »nok til lettelse for mange«. En lidt syrlig hilsen til ældre kolleger, der måske har følt sig trådt over tærne af det stræbsomme, unge menneske.

Toldbiblioteket

Et 200-siders erindringsværk er faktisk ikke meget til et aktivt tolderliv. En blan-det nekrolog og anmeldelse endnu min-dre. Derfor mindes her blot ganske kort om, at Henry G. Petersen tidligt nærede en antikvarisk interesse, som han ikke uden stolthed bemærker senere skulle blive til Toldbiblioteket – nu både told og skats.

Starten var ganske typisk for Henrys ungdomsår temmelig fræk, for ikke at sige kriminel, men altså i en god sags tje-neste. Allerede på Vordingborg toldkam-mer tyvstjal han toldforordningen af 1797 indbundet i fornemt, samtidig skindbind. Det bragte ham i en vanskelig situation, da en venlig kollega ville fore-

visе sjældenheden for ham. I Odense frelstе han mere regulært en samling ældre toldlitteratur, der vansmægtede på jernbanetoldkammerets loft sammen med et bjerg af gamle papirer, der utvivlsomt var endt på lossepladsen på et eller andet tidspunkt. Her var Henry G. Petersen tidligt ude – en af de foregangsmænd, efter tiden bør ihukomme med taknemlighed. Så sent som i 1945, da han første gang foreslog oprettelsen af et toldbibliotek, fandt tanken ikke det ringeste gehør, som han lidt spidst noterer.

Desværre var der andre end Henry G. Petersen, som tog sig friheder – og uden hans idealisme. I erindringerne fortæller han, at han i sine første år i Overtoldinspektoratet fik fremstillet en serie på 43 store fotografier af samtlige toldkamre i Østifterne, som han selv fotograferede eller skaffede og selv forstørrede. De 43 billeder hang i sorte rammer på rad og række i toldassistentkontoret, men en dag var de væk – alle 43. Hvem, der havde taget dem, blev aldrig opklaret. På dette tidspunkt var de fleste af toldstederne nedlagt, så billederne havde i høj grad historisk interesse.

En anden interesse, som her blot berøres for det tilfælde, at nogen skulle undre sig over dens fravær, er det faglige arbejde i etatsforeningen og det sociale samvær på toldkamrene.

Endelig kan endnu et sidespring måske bedst indflettes på dette sted. Afskeden med Odense og hans tilbagevenden til Overtoldinspektoratet førte til, at Henry G. Petersen blev knyttet til Overskyldrådet som formiddagssekretær for at opveje nedgangen i løn, da han ikke længere kunne få diæter ved at gøre havnetjeneste. Hermed indledte han en lang

karriere indenfor ejendomsvurderingen, der forløb sideløbende med tolderkarrieren, og som ligeledes endte i toppen – som formand for Østerbros vurderingskreds og formand for Skyldrådet.

Arbejdet i Skyldrådet foregik 8-11 og medførte ingen lettelse af hans forpligtelser i Overtoldinspektoratet. Hertil kom mange møder og aftenundervisning af vordende ejendomsmæglere. Når han i et langt liv kunne gennemføre at have to løbebaner, må man konstatere, at han ikke blot besad en stærk konstitution, men også befandt sig godt begge steder, som det tydeligt fremgår af erindringerne.

Overtoldinspektoratet

En tilfældig vakance pr. 1. oktober 1936 førte til, at Henry G. Petersen vendte tilbage til Overtoldinspektoratet, hvortil han allerede i to år havde været nært knyttet som vikar. Stillingen blev ikke slået op, men ordnedes teknisk som en forflyttelse.

I »Dansk Toldhistorie« er Østifternes overtoldinspektorat karakteriseret som et let overflødig papirvælde,⁵ mens Henry G. Petersen loyalt giver en hel leksikalisk beskrivelse af virkefeltet. Overtoldinspektoratet fungerede som mellemlid mellem toldkamrene og departementet. Man inspicerede, som vi allerede har mødt flere eksempler på, indstillede ved besættelse af stillinger, holdt styr på sygedage, ferier og afløsere samt førte tilsyn med bygninger. Et bureaukrati med på papiret vidtspændende opgaver. Kontordamen, der aldrig havde lært at skrive på maskine, men af Henry elskværdigt

omtales som »den kære, gamle fru Vel-schou«, er vel betegnende for atmosfæren.

Henry G. Petersens situation på det lidt specielle overtoldinspektorat var atter yngstemandens. Det indebar, at de mere ydmyge sysler såsom forsendelse af post og pasning af kontorets omstillingsbord blev hans domæne. Det sidste gav anledning til et sammenstød med en kolerisk chef, som ikke blev uden betydning for hans videre løbebane. I erindrings skær vil man ofte fæstne opmærksomheden ved små, tilfældige hændelser, der ændrede historiens gang og antager mytisk karakter. Henrys sans for de psykologiske nuancer fornægter sig ikke, men også som illustration af 1930'ernes kontormiljø er hændelsen en gengivelse værd.

Den koleriske overtoldinspektør var ugift og levede sammen med en ældre søster, der førte hus for ham. I 30'erne nok ikke så usædvanligt et arrangement. Som vi allerede har konstateret, befandt man sig endnu i telefonens barndom, og villaen i Rosenvænget, der rummede embedsbolig og overtoldinspektorat, var kun forsynet med én linie. En telefonsamtale var stadig omgærdet med en vis højtid, og man skvadrede ikke tidlig og silde. Dog førte overtoldinspektøren dagligt – som Henry G. Petersen lidt træt erindrer – en meget lang samtale med kontorchef Grønvold i tolddepartementet. Han kan også selv efter så mange år huske nummeret – Byen 4783 – som han må have kaldt utallige gange fra omstillingsbordet.

I al sin ubetydelighed går hændelsen ud på, at den ugifte søster, der selvfølgehed Anna, en eftermiddag, netop som

overtoldinspektøren og kontorchefen førte en af disse timelange samtaler, ville benytte telefonen, og at Henrys i forvejen lakoniske svar i eftermiddagens løb blev meget kortfattede. Det bragte temperamenterne i kog, først frøken Jensens og dernæst overtoldinspektørens, da Henry iskoldt, men lidt provokerende forespurgte, om han for fremtiden skulle afbryde overtoldinspektørens og Grønvolds samtaler, når frøken Jensen ønskede at telefonere. Overtoldinspektøren kom dog hurtigt ned på jorden, og freden besegledes i typisk 30'er-stil med en cigar. »Siden den dag følte jeg, at vi var virkelig gode venner«, noterer Henry tilfreds.

Den koleriske overtoldinspektør var Chr. Jensen, den midterste af Henrys tre chefer i Overtoldinspektoratet, der havde afløst den tidligt afdøde L.C. Petersen. I erindringsbogen repræsenterer han – efter, at Henry og han havde røget »fredscigar« – et af de mere elskelige chef-portrætter. Chr. Jensen har læserne allerede mødt i sidste nummer (om end anonymt), da en af nyhederne i Verner Haacks dagbog under 19. oktober 1944 lød: »Overtoldinspektøren for København er flygtet til Sverige«. I Henry G. Petersens erindringer får vi ikke datoen, men til gengæld baggrunden. Overtoldinspektøren havde på embeds vegne taget så skarpt til genmæle overfor tyskerne, at »gode medarbejdere«, som Henry diskret udtrykker det, fik fragtet ham og den uadskillelige søster Anna over Sundet.

Hermed har vi allerede røbet, at Chr. Jensen fra Overtoldinspektoratet steg yderligere, da han i 1941 udnævntes til overtoldinspektør for København, »den fine, gamle etats største embede i mar-

ken«, som Henry udtrykker det. Udnævnelsen var politisk. Generaldirektøren havde ønsket kontorchef Grønvold fra departementet, men finansminister Vilhelm Buhl ville have en tolder, og dermed kom Chr. Jensen til at slutte sin karriere som chef for Københavns toldbod i Amaliegade.

Chr. Jensen, der ligesom Aramis i »De tre Musketerer« kunne blegne, når han var vred eller oprevet, idet han i Henrys beskrivelse blev kridhvid i ansigtet, havde indledt karrieren i 1896 som 16-17-årig ulønnet volontør hos toldforvalteren i Roskilde. Han og søsteren – begge godt i stand – var børn af en bagermester. Det meste af karrieren forløb i Overtoldinspektoratet, men i følge Henry var han suveræn i teoretisk viden om toldvæsenet. Herved har han mindet om sin forgænger, hvis legendariske viden om de mindste detaljer Henry bringer flere eksempler på.

Til gengæld er portrættet af Chr. Jensens efterfølger direkte maliciøst. Her er tydeligt en mængde galde, der undslipper – nok ikke helt uden sammenhæng med, at efterfølgeren var en af de forkætrede akademikere fra departementet, hvis opdukken på chefposter i toldstaten de regulære toldere bekæmpede med næb og klør. Denne Henrys tredje chef i Overtoldinspektoratet – og årsagen til, at han forlod det – hed Jørgen Andersen. Som 41-årig ekspeditionssekretær var han i 1932 blevet sat i et halvt års lære som toldforvalter i Svendborg, hvorpå han udnævntes til overtoldinspektør for Jylland, en udnævnelse, der af Henry betegnes som »udæskende«. Ved Chr. Jensens ophøjelse i 1941 kom han til Østifterne.

Jørgen Andersen portrætteres som en karikatur af den neurotiske chef, hvis skrivebord var helt dækket af bunker – de mest presserende sager – mens de sager, der krævede nærmere overvejelser, lå i en rundkreds på gulvet. Andersen var besat af en sygelig akkuratess, der gav sig udslag i, at han krævede alt forelagt, men nægtede at give det fra sig. Under hans ledelse udviklede atmosfæren i Overtoldinspektoratet sig til en nervekrig mellem chef og personale, hvor ophedede diskussioner og gensidig chikane blev dagens orden. Henry fortæller dog ikke her, men i sit sidste bidrag til Zise, at Jørgen Andersen kunne finde på at åbne tutterne med skillemon og tælle dem, når han inspicerede provinsens toldkamre. Udglattende slutter han med nogle pæne ord om Andersens retlinede og elskværdige karakter samt velmenende sind.

Overtoldinspektoratet havde desuden en toldinspektør, som ved et for eftertiden ret uigennemskueligt arrangement var chef for overtoldinspektoratets kontor. Også dette embede var en toppost, jævnlige til Henrys fortrydelse besat med en cand.polit. fra departementet. Efter beskrivelsen af Jørgen Andersen ville man vente spændinger på denne front, og Henry beretter da også om flere sammenstød, men ellers hedder det blot om en af disse toldinspektører, at »han var smidig nok til at finde en omgangsform med Jørgen Andersen«.

Noget af forklaringen ligger vel i, at overtoldinspektøren ofte var ude at rejse. I det hele taget skinner det igennem erindringerne, at man ikke skal forestille sig præ-flexitids epoken som én trædemølle. Tværtimod synes den lange arbejdstid i nogen grad at være opvejet af en vis flek-

sibilitet. Man færdedes meget rundt i byen, og af sidebemærkninger fremgår, at Henry som yngre, ambitiøs tolder først i trediverne fik stunder til at pleje et net af frokost- og kaffemøder med kolleger rundt om på byens bedre beværtninger.

Årene i Overtoldinspektoratet har nok givet Henry G. Petersen en »profil« i toldetaten, og det gik smertefrit for ham, da han i slutningen af 1943 ansøgte om at blive forflyttet til Inspektoratet for Øl- og Spiritusbeskatningen. »Profilen« fremgår af, at han i juni 1942 efter et stormfuldt delegeretmøde i Odense og en landsafstemning blev valgt til redaktør af »Dansk Toldtidende«, en post, han bestred i de sidste tre krigsår.

Redaktør-jobbet, som gav Henry rig lejlighed til at praktisere sit nedarvede håndslag, når han selv lay out'ede tidskriftet, indebar præsentation for generaldirektør Knud Korst og en central placering i etatsforeningen. At den så endte med et brag, var Henry forholdsvis uskyldig i. Om redaktør-tiden i øvrigt kun dette hjertesuk, som vist alle redaktører kan nikke genkendende til: »Ikke sjældent måtte jeg skrive det meste af bladet selv under eget eller anonymt mærke«.

Restaurationskontrollen

I Inspektoratet for Øl- og Spiritusbeskatningen havnede Henry G. Petersen i restaurationskontrollen, hvor han snart fandt et livligt virkefelt. Hans oplevelser er tidligere skildret i Zise og gentages nærmest ordret i erindringsbogen. Det havde ellers været fristende at hæve lidt af anonymiteten i de mange festlige og

ofte ret nærgående skildringer af restauratører Danmark rundt. Anonymiteten er dog allerede i Zise til at overse, når historien om den sydfynske hotelejer, der holdt hof på sommerrestaurantens veranda med et ret stort, skattefrit forbrug af stærke drikke, er ledsaget af et nydeligt foto af toldforvalter Svane i Fåborg, som figurerer i historien med navns nævnelse.

Henry holdt mindre af sin ene chef, jyden, der karakteriseres som »mut og sær« og i øvrigt affærdiges med en antydning om tjenesteforsømmelse på en senere toppost. Så meget mere roses den anden, øboen (fra Ærø, som navnet antyder), »åben og frejdig«, til skyerne. Inspektoratet regnedes under Johan Kromans ledelse for toldvæsenets bedste arbejdssted, hedder det.

Baggrunden for dets virke var de fattige krigsårs voldsomme forhøjelser af restaurationsafgiften, som gjorde den i forvejen måske lidt betændte branche til et eldorado for svindlere. Man kan vel ligefrem i Glistrupsk forstand tale om et folkeligt oprør mod statsmagtens overgreb. Med én eneste undtagelse. Henrys forbavselse mange år senere er endnu mærkbar, da han fortæller den enlige solstrålehistorie om den ældre, kvindelige hotelejer i Skjern, der havde fuldstændig rent mel i posen. Ellers viste hele branchen sig, overalt hvor de nidkære toldere kom frem, baseret på løgne, svindel og bedrag.

Typisk var den lille beværtning, som fik leveret 20 dunke fernis af den lokale købmand, skønt der, som Henry tørt bemærker, var linoleum på gulvet. Pudsigt nok kostede hver dunk det samme som en flaske snaps. Over hele Danmark gen-

tog mønsteret sig. Stærke drikke sivede under mange manøvrer fra detailhandlere til beværtninger og restaurationer, mens øldepoterne bidrog med såkaldt »løst« øl udenom al regnskabsføring. Oplevelserne var mange og særprægede, som lysthuset i haven hos en af Svendborgs matadorer, der viste sig at være fyldt med snaps, whisky og gin. Fundet førte tragisk nok til den relativt uskyldige agents selvmord. Særpræget var også besøget i det lille, hyggelige Lemvig med de 21 øldepoter – sandheden om de officielt tørlagte distrikter ude vestpå. Ofte tangerer beskrivelsen den franske farce, når restauratører gemte sig i skabe og på lofter.

Jo mere afsides, jo værre, synes princippet at have været. Som sin bedste sag – set fra bevisførelsens side – angiver han tilfældet i Bogen, hvor servitricen havde noteret snapsesalget på stykker af det grå papir, som dengang lå over øllerne i de gamle ølkasser. Ellers var Lolland-Falster værst, fulgt af Fyn og Jylland, mens Sjælland lå lidt mindre grelt. Om det skyldtes de impliceredes snuhed, eller at man holdt sig bedre på måtten, måske under indtryk af de mange sager i København, lader Henry resigneret stå åbent. Barndommens by undgik han så vidt muligt, selv om mange sager forgrenede sig og førte til andre. Meget forståeligt er han dog ikke langt fra at hovere en smule, da han i Korsør konfronteredes med en gammel skolekammerat og slagsbroder, som han dengang havde været bange for. Skolekammeraten stod nu som hotelejer af den sædvanlige slags, og der undslipper Henry et tilfæds: »Denne gang følte jeg mig lidt ovenpå«.

Partiet som Sherlock Holmes eller måske snarere Maigret gives af Henry

med åbenlys tilfredshed, men han fremhæver overalt redeligt andres indsats. Medfølelsen med de sølle stakler, han mødte i restaurationsmiljøet – tjeneren uden bopæl, pigen i den slidte cotton-coat, der heller ikke havde noget sted at gå hen, men sættes på toget til Holbæk – er ligeledes tydelig. Mange tildragelser minder mest om en italiensk mafia-film. Man møder ikke blot bedrageriske hotelværter, men et helt krat af sammenfiltrede, lyssky gemytter. Man kan virkelig tale om en kamp mod stærke interesser, hvor udfaldet langt fra var givet.

Bedragerierne var omtrent så alment accepterede som en lidt senere tids skattesnyd. En københavnsk revisor udstyrede alle sine restauratør-klienter med en hård filtplade, som de skulle lægge under alt, hvad de skrev. På den måde undgik man, at emsige toldere tydede aftryk af hastigt nedkradsede regnestykker på det underliggende papir. Tolderne fik heller ikke megen hjælp af andre myndigheder. Værst var skurken i Henrys øjne, Nævnet for omsætningsafgiften af stærke drikke, som på trods af al bevisførelse ofte lod synderne slippe. En oplevelse med skattevæsenet førte til, at Henry og hans kolleger altid undlod at inddrage skattefolkene i opklaringen. For meget Rotary, kunne man udtrykke det. Henrys indstilling var kompromisløs. Sagerne skulle opklares, og retten gå sin gang. Restaurationsafgiften var bestemt ikke populær og blev da også ophævet i 1971.

Henry vender flere steder tilbage til »de specielle provinsforhold«, atmosfæren af forbrødring og skrækken for at lægge sig ud med de lokale matadorer, som komplicerede ellers ret oplagte sager for de rejsende toldere. Politiets andel i

opklaringen af de kriminelle forhold roses langt fra altid. Især landbetjentene kunne finde på at alliere sig med de lokale syndere imod lovens håndhævere, og ude vestpå kunne man komme ud for en politimester, der modarbejdede tolderne mest muligt.

En speciel vanskelighed opstod, når tolderne udbad sig restaurationsregninger fra andre myndigheder som bevismateriale. Ikke alle sogneråd, endsige amtmanden på Bornholm, brød sig om, at deres frokoster og middage blev gået efter i sømmene.

Modstanden kunne endda komme fra egne kolleger. Forfængelighed eller prestige-forestillinger, antydes det, fik enkelte toldembedsmænd til at se skævt til det succesrige rejseteam, der opklarede sager på samleband. Flere steder var »assistance ikke ønsket« eller kun i begrænset omfang som toldforvalteren i Stubbekøbing, der tilkaldte hjælp, da han var raget uklar med en restauratør i omegnen, men umiddelbart efter sagens opklaring betydede tolderne, at nu måtte de gerne rejse hjem. »Husk, at vi andre skal være her«, formanede en bekymret Slagelse-toldforvalter. Et af provinsbyens ti bud lød øjensynligt: Man træder ikke hinanden over tærne.

Som et lyspunkt noterer Henry G. Petersen sig, at han trods alt kun i et eneste tilfælde blev mødt med et regulært tilbud om korruption. Det skete i København og blev fremsat af en dansk-amerikaner, som åbenbart var vant til lidt af hvert »over there«. Tilbudet, officielt fremsat under en fortrolig samtale i inspektoratet, indebar gratis frokost med øl og snaps i etablisementet på Gammel Strand hver fredag for Henry og hans kolleger resten

af livet. I mange andre lande måske en accepteret adfærd. At det ikke er dansk skik, kan man filosofere endeløst over.

Idelige omplaceringer

Restaurationskontrollen har nok været den store oplevelse i Henry G. Petersens toldertilv, selv om han siden steg til højere poster. Oprettelsen af direktoratet i 1965, som vendte op og ned på den daværende toldetat, omtaler han ironisk som et »snuftag«. Lidt vemod var der forbundet med at se de landsdækkende inspektorater, der havde været hans og mange andre tolderes verden, forsvinde. Omvæltningen førte til, at han midt i en »sag« på de altid leveringsdygtige sydhavsøer blev kaldt hjem som kontorchef for afgiftskontoret.

Det betød en brat afsked med rakkerlivet som rejsende tolder, der efter nutidens normer ville have indbragt ham flere års ferie. Til hans store beklagelse også afsked med toldskolen, hvor han siden 1947 blandt sine andre gøremål havde virket som lærer for toldassistenter, toldbetjente og kontorassistenter. Lærergerningen førte til et helt, lille forfatterskab, lærebogen »Indenlandske forbrugsafgifter« (1967), og to foredrag, der findes i særtryk på Told-Skat-biblioteket, »Eftersynsteknik« (1957) og »Kontrollen med forbrugsbeskatningen« (1966).

Som leder af den praktiske administration af forbrugsafgiftslovgivningen, det såkaldte 7. kontor, kom Henry G. Petersen til at residere i Snorresgade på samme etage som tolddirektøren. Måske var det dette tætte naboskab, der førte til, at han i marts 1967 efter en tilsynela-

dende impulsiv forespørgsel blev sat til at lede en nyoprettet enhed, der skulle forestå momsregistreringen i København. I erindringerne antyder han, at ophøjelsen i virkeligheden var et led i en intrige fra direktoratets ambitiøse næstkommanderende, overtoldinspektør V.E. Parvings side. Parving brød sig ikke om »kejsere« i sin nærhed, hedder det, og senere med lidt syrlig distance: »Nu kunne man aldrig vide, hvad Parving pønsede på«.

Magtspil eller ej, ophøjelsen var reel nok. Henry skildrer sine sidste år i etaten mildt ironisk som præget af »idelige omplaceringer og flytninger«, men kunne ellers efter 54 års toldergerning se tilbage på en flot karriere, de sidste ni år som distriktstoldchef.

Henry G. Petersen: En tolders erindringer – 54 år i toldvæsenets tjeneste. København, Toldhistorisk Selskab 1989.

Noter

1 Se fortegnelsen nedenfor.

2 Vagn H. Vinje: *Tolder 1942-1993*. København, Told- og Skattemhistorisk Selskab 1995 s. 11-14.

3 Se Anders Monrad Møllers fængslende redegørelse for toldvæsenets struktur i *Etaten og traditionerne 1914-1945*. Dansk Toldhistorie IV. København, Told- og Skattemhistorisk Selskab 1990 s. 9ff.

4 Sst. s. 17.

5 Sst.

Henry G. Petersens artikler i Zise

Nattevagt. To smuglerhistorier. 1982 nr. 3 s. 43-47.

Om sukker og sukkertoldere. 1983 s. 22-38.

Øl- og Spiritusbeskatningen I. Restaurationskontrollen i Københavnerperioden o. 1950. 1984 s. 30-54.

Øl- og Spiritusbeskatningen II. Rejsetjenesten og restaurationskontrollen i provinsen 1953-65. 1984 s. 64-95.

Øl- og Spirituskontrollen III. Flere oplevelser i rejsetjenesten. 1984 s. 127-144.

Øl- og Spiritusbeskatningen IV. De specifikke afgifter på øl, spiritus og vin. 1986 s. 24-38.

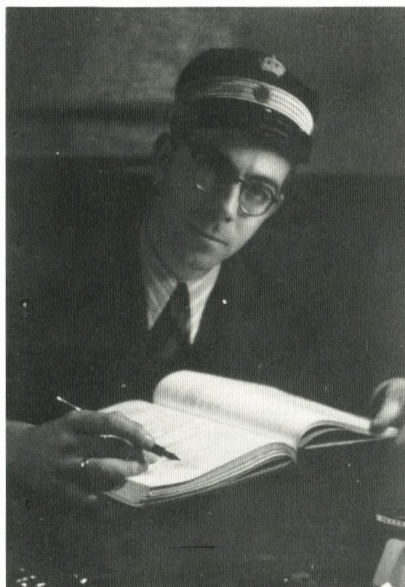
Øl- og Spiritusbeskatningen IV, 2. del. 1986 s. 44-54.

På skolebænk i 1928. 1988 s. 26-35.

En laklampe. 1991 s. 47.

Woldiderich. 1992 s. 28-39.

Espergærdes afsked. 1997 s. 19-16.

Skriv navn og dato på!

Pertentlighed er måske ikke den menneskelige egenskab, der i almindelighed værdsættes højest, men for eftertiden er den guld værd. Billederne på disse sider, fundet i redaktionens gemmer, er nærmest undtagelser. Her er både navne og et spor at gå efter, men blot en enkelt datering ville have lunet svært. En vedlagt, lapidarisk skrivelse fortæller, at billederne er indsendt af fru Sanggaard, åbenbart enke efter Randers-tolderen Poul Sanggaard, og det er lige så åbenbart hans elevårgang på Toldskolen, der er forevigtet, men hvilket år?

Poul Sanggaard ses med briller som nr. tre fra højre i bageste række, kendelig på, at en kammeratlig hånd hviler på hans skulder. Hele elevholdet er omhyggeligt navngivet på en vedlagt fortegnelse. Også de otte lidt bistert udseende lærere, der troner i forreste række, og som i eftertidens øjne bemærkelsesværdigt nok næsten alle bærer gamacher, har oprindeligt været navngivet, men listen mangler i dag. Dog hefter selv den ukyndige redaktør sig straks ved midterskikkelsen i den lyse frakke, en umiskendelig overtoldinspektør J.A. Kroman (1894-1962), der spiller en stor rolle i Henry G. Petersens erindringer. Derimod er navnene på de to betjente (?), der titter frem i hver sit vindue, ikke angivet.

Poul Sanggaard var født i 1912, og billedet stammer formentlig fra begyndelsen af 1930'erne. En række små amatørfotos fortæller videre om tolderliv i Randers, formentlig ligeledes i 30'erne. I udflugten til Bloksbjerg deltog Randers-tolderne Anders Østballe, Hau, Sørresig og Sørensen. Morsomt nok møder læserne i næste nummer igen Hau med kasketten i en yngre udgave – som Kruså-tolder i 1920'erne - mens Sanggaard selv ses alvorligt bøjet over en protokol.

Lidt omtanke, mens tid er, vil blive påskønnet af senere, dybt uvidende generationer.

Indhold

Mikael Venge

Danmarks ældste skat..... 4

Henry G. Petersen:

Espergærdes afsked 9

Mikael Venge:

Henry G. Petersen (1910-1990)..... 17

